

ՀՀ ՄՅՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԶ RA SYUNIK MARZ

Մարզկենտրոնը՝ ք. Կապան	Marz centre Kapan town
----------------------------------	----------------------------------

Տարածաշրջանները՝	Territoires
Կապան	Kapan
Գորիս	Goris
Սիսիան	Sisian
Մեղրի	Meghri

Քաղաքները՝	Towns
Կապան	Kapan
Գորիս	Goris
Սիսիան	Sisian
Քաջարան	Qajaran
Մեղրի	Meghri
Ագարակ	Agarak
Դաստակերտ	Dastakert

Տարածքը Territory	4 506 քառ. կմ/ sq. km
ՀՀ տարածքում մարզի տարածքի տեսակարար կշիռը Territory share of the marz in the territory of RA	15.1 %
Համայնքներ, 2018թ. սարևսկրբի դրությամբ Communities, as of the beginning of 2018	8
Քաղաքներ Towns	7
Գյուղեր Villages	131
Բնակչության թվաքանակը 2018թ. սարևսկրբի դրությամբ Population number as of the beginning of 2018	138.4 հազ. մարդ/ ths. person
<i>այդ թվում՝</i> <i>of which:</i>	
քաղաքային urban	93.8 հազ. մարդ/ ths. person
գյուղական rural	44.6 հազ. մարդ/ ths. person
ՀՀ բնակչության ընդհանուր թվաքանակում մարզի բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը Share of marz population size in RA population size	4.7 %
Քաղաքային բնակչության թվաքանակի տեսակարար կշիռը Share of urban population size	67.8 %
Գյուղատնտեսական նշանակության հողեր Agricultural land	306 482.6 հա/ ha
այդ թվում՝ վարելահողեր of which: arable land	43 854.1 հա/ ha

ՀՀ Սյունիքի մարզը գտնվում է Հայաստանի Հանրապետության տարածքի հարավում: Մարզը հյուսիսից սահմանակից է ՀՀ Վայոց ձորի մարզին, հարավից՝ պետական սահմանով սահմանակից է Իրանին (սահմանի երկարությունը 42 կմ է), արևմուտքից՝ Նախիջևանին և արևելքից՝ Արցախին:

ՀՀ Սյունիքի մարզը զբաղեցնում է Զանգեզուր բնաշխարհի տարածքը, որը ներառում է Որոտան, Ողջի գետերի վերին ու միջին հոսանքների ավազանը և Զանգեզուրի Մեծ Կովկասից հետո Հարավային Կովկասում ամենաբարձր լեռնաշղթայի, արևելյան լանջերը: Մարզի ամենաբարձր լեռնագագաթը Կապուտջուղն է (3 906 մ), իսկ ամենացածր վայրը Մեղրու կիրճը (Արաքսի հովիտ 380մ):

Օձվի մակերևույթից 3 250 մ բարձրության վրա՝ Կապույտ լճից սկիզբ է առնում Մեղրի գետը, իսկ Կապուտջուղ լեռան հալոցքաջրերից՝ Կապուտջուղ գետը, որի հետ Քաջարանց գետի միահյուսումից կազմավորվում է Ողջի գետը:

Կապան քաղաքից հարավ-արևելք՝ Օձվ գետի հովտում է գտնվում «Մոսու պուրակ» պետական արգելավայր, որն իր մեջ ներառում է Կովկասում ամենախոշոր արևելյան բնական սուսինների ռելիկտային պուրակը, զբաղեցնելով 64.2 հա տարածք: Պուրակի որոշ ծառերի տարիքն անցնում է մի քանի հարյուր տարուց: Որոշ ծառերի բների տրամագիծը հասնում է 3 մ-ի, իսկ բարձրությունը՝ 30-35 մ-ի: Այն սահմանակից է նեղ կիրճերով, թավուտ անտառներով «Շիկահող» պետական արգելոց տեղամասին, որը գտնվում է Կապան քաղաքից 25 կմ հեռավորության վրա, Խուստուփ լեռան հարավ-արևելյան և Մեղրու լեռնաշղթայի հյուսիս-արևելյան լանջերին, Օձվ և Շիկահող գետերի վերին ավազաններում, 700 - 2 800 մ բարձրություններում, զբաղեցնելով 12 137 հա: Ունի հազվագյուտ բնություն, թավուտ անտառներ, նեղ կիրճեր, հարուստ կենդանական աշխարհ, տարածքում կան պատմամշակութային հուշարձաններ:

«Խուստուփ» պետական արգելավայրը զբաղեցնում է 6 946.7 հա և ընդգրկում է Մեղրու լեռնաշղթայի հարավ-արևմտյան ճյուղավորության Խուստուփ լեռնազանգվածի բարձր լեռնային հատվածը: Այն ապահովում է Խուստուփ լեռնազանգվածի անտառային գոտու վերին հատվածի, մարգագետնատափաստանային և մարգագետնային բնական էկոհամակարգերի զարգացման բնականոն ընթացքը, լանդշաֆտային ու կենսաբանական բազմազանության, բնության հուշարձանների, բնության ժառանգության պահպանության, ինչպես նաև բնական պաշարների կայուն օգտագործումը:

«Արևիք» ազգային պարկ տեղամասի տարածքում առկա է լանդշաֆտային գոտիների գրեթե ողջ համակարգը՝ սկսած ցածր և միջին լեռնային կիսաանապատներից մինչև բարձր լեռնային տափաստաններն ու Մեղրի գետի վերին հոսանքների մերձալպյան տիպի լանդշաֆտը: Տարածքը կազմում է շուրջ 30 354 հա: Հատուկ ուշադրության առարկա են վայրի բնության հազվագյուտ և ոչնչացող տեսակները: Այստեղ հայտնաբերվել է Հայաստանի Կարմիր գրքում գրանցված զոլավոր բոթենի:

«Բողաքար» պետական արգելավայր տեղամասը գտնվում է Զանգեզուրի լեռնաշղթայի հարավային լանջերին՝ 1 400-2 100 մ բարձրություններում: Ստեղծ-

Syunik marz of RA is situated in the south of the Republic of Armenia. In the North the marz borders with RA Vayots Dzor marz, in the South it borders with Iran, (the length of border is 42 km), in the West - Nakhijevan and in the East - Artsakh.

Syunik marz of RA lays on the Zangezur nature area, which includes the basin of upper and average flows of the Vorotan, Voghch rivers and the eastern slopes of the Zangezur, which is the highest after the South Caucasus in the Caucasus mountain range. The highest mountain of the marz is the Kaputjugh (3 906 m), and the lowest place is the canyon of Meghri (Arax valley- 380 m).

Meghri river starts from the Blue Lake 3 250 meters above sea level, and Kaputjugh river starts from Kaputjugh mountain's melting water, with which the Voghji River is formed from the interconnection of the river Kajarants.

In the south-east of the city of Kapan, on the Tsav River, the Sosue Park is a state-of-the-art spot, which includes a 64.2 hectare relict grove of the largest natural orchids in the Caucasus. The age of some trees at this unique park is over hundred years reaching a diameter of 3 m, and the height of 30-35 m. It is bordered by narrow lakes, in the "Shikahogh" peninsula section, located 25 kilometers from the town of Kapan, to the south-east of Mount Khustup and to the north of the Meghri mountain range. In the upper basin of Tsav and Shikahogh Rivers, with a height of 700-2 800 m, occupying 12 137 hectares. It has a rare nature, dark letters, narrow gorges, rich animal life, and there are historical and cultural monuments in the area.

"The Khustup" State Reserve occupies 6 946.7 hectares and covers the high mountainous part of the Khustup mountain range in the southwestern Meghri mountain range. It provides the development of the upper part of the Khustup mountain massif forest zone, the development of the meadow-steppe and marine natural ecosystems, the landscape and biodiversity, the nature monuments, the conservation of natural environment, and the sustainable use of natural resources.

In the territory of the "Arevik" National Park, almost all the landscape zones are available, ranging from low and medium mountainous semi-deserts to highland plains and landslide-type landscapes of the upper currents of the Meghri River. The area is about 30 354 hectares. Special attention is paid to rare and endangered species of wildlife. It has been discovered here in the Red Book of Armenia.

The area of "Boghakar" State Reserve is located in the southern zone of the Zangezur Range, at the altitudes of 1 400 - 2 100 meters. It has been created to preserve the

վել է բուսական ու կենդանական աշխարհի էնդեմիկ և հազվագյուտ տեսակների պահպանության նպատակով:

«Զանգեզուր» պետական արգելավայրը զբաղեցնում է Զանգեզուրի լեռնաշղթայի Ողջի և Գեղի գետավազաններն ու Բարգուշատի լեռնաշղթայի հարավային լանջերը և սահմանակցում է Մեղրու լեռնաշղթային՝ արևելքում:

«Սև լիճ» պետական արգելավայր տեղամասը գտնվում է Սյունիքի հրաբխային բարձրավանդակի Մեծ Իշխանասար լեռան խառնարանային մասում՝ 2 658 մ բարձրության վրա: Լիճը կազմավորվել է ձնհալից և բնական աղբյուրներից, լցվելով լեռան խառնարանը: Առանձնացվում են 102 տեսակի բույսեր: Արգելավայրի նպատակն է պահպանել բարձր լեռնային հրաբխային ծագման եզակի ջրավազանը և նրա հարակից բնատարածքները:

«Զանգեզուր» կենսոլորտային համալիր ՊՈԱԿ-ի մասնաճյուղերի և շրջակայքի հարուստ բնապատմական ժառանգությունը հնարավորություն է տալիս կազմակերպել զբոսաշրջության տարատեսակ ձևեր (էկո-տուրիզմ, պատմամշակութային և գիտաճանաչողական), համակցված տուրեր և արշավներ:

Ողջի գետի աջ ափին, անտառում է գտնվում Վահանավանքը (X-րդ դար)՝ պատմական Սյունիքի հոգևոր և մշակութային կենտրոններից մեկը, իսկ 25 կմ հեռավորության վրա՝ նեղ կիրճերով, թավուտ անտառներով «Շիկահող» պետական արգելոցը:

Մարզի ամենագրավիչ վայրերից մեկը, հայկական միջնադարյան ճարտարապետության հուշարձան Տաթևի վանական համալիրն է (IX դար), որտեղ 1390-1435 թթ. գործել է Տաթևի նշանավոր համալսարանը:

2010թ.-ին շահագործման է հանձնվել 5.7 կմ երկարությամբ աշխարհի ամենաերկար «Տաթևեր» ճոպանուղին (առավելագույն բարձրությունը 380 մ), որն անցնում է Որոտան գետի կիրճով, ձգվում սարերի վրայով և Հալիձոր գյուղից հասնում Տաթևի վանական համալիր:

Որոտանի կիրճում են գտնվում Տաթևի ՀԷԿ-ը՝ Որոտանի ՀԷԿ-երի համակարգի առաջնեկը և Շամբի ջրամբարը, որտեղից 18 կմ երկարությամբ թունելով ջուրը հասնում է Տաթևի ՀԷԿ-ի տուրբիններին 2012թ. գործարկվեց Հին Խնձորեսկի երկու ձորափը (Ղանդունց նովն ու Ներքին թաղը) իրար միացնող իր տեսակի ու չափի մեջ եզակի կախովի կամուրջը: Կամուրջը հսկա ձորի մի ափից մյուսը ձգվում է ավելի քան 160 մետր: Բարձրությունն ամենախոր տեղում 63 մ է: Կամրջի բանուկ զանգվածը կախված է ամուր ու ձիգ ճապաններից (կախովի կամուրջ), այդ պատճառով էլ քայլելիս կամուրջը ձոճվում է, այդ իսկ պատճառով ժողովուրդն այն անվանել է «ձոճվող կամուրջ»:

Միսիան քաղաքից 6 կմ հեռավորության վրա է գտնվում Շաքիի ջրվեժը՝ Փոքր Կովկասի լեռների ամենախոշոր ջրվեժը (բարձրությունը 18 մ):

Մարզի պատմամշակութային հուշարձանների մեջ հայտնիներից են «Զորաց քարեր» հուշարձանախումբը, Բաղաբերդի, Հալիձորի, Որոտնաբերդի ամրոցները, Տաթևի, Որոտնա, Բղենու վանքերը, Վահանավանքի և Երիցվանքի վանական համալիրները, Աղիտուի դամբարանային հուշարձանը, Միսիանի

endemic and rare species of wild and wildlife.

“Zangezur” State Reserve occupies the Voghji and Geghi River basins of the Zangezur Range and the slopes of the Bargushat mountain range and borders the Meghri Mountain in the east.

The “Black Litch” Sanctuary is located in the canyon of Mount Mets Ishkhanasar on the volcanic plateau of Syunik volcano, at 2 658 m high. The lake was formed from snow and natural sources, flooding the mountain. There are 102 species of plants. The objective of the Argyle is to preserve a unique high-mountainous hog breeding pool and adjacent natural sites.

“Zangezur” biosphere complex branches and the rich natural heritage of the surrounding area provide opportunity to organise a variety of forms of tourism (ecotourism, historical-cultural and scientific-cognitive), combined tours and hiking.

Vahanavan (X century) is one of the spiritual and cultural centers of historical Syunik in the forest and on the shore of the “Shikahogh” state reserve with narrow gorges, 25 km away.

One of the most attractive places in the region, the monument of Armenian medieval architecture is Tatev Monastery complex (IX century), where 1390-1435 has been working at the famous University of Tatev.

In 2010 the longest ropeway of the world “Tatever” was put into operation (maximum height 380 m length 5.7) which passes through Vorotan river canyon, stretches over mountains and reaches from Halidzor village to Tatev monastery complex.

Tatev hydro-electric station, i.e. the firstling of Vorotan hydro-electric stations cascade and Shamb reservoir are situated in the Vorotan pass, from where a water by tunnel with a length of 18 km reaches to turbines of Tatev hydro-electric station.

In 2012 was launched the unique of its type and size suspended bridge, which connects two sides of the Old Xndzoresk (Ghandunc nov and Nerkin tagh). The bridge stretches more than 160 meters from one side of the huge valley to another. The high is 63m from the deepest place. The mass of the bridge depends on strong and tatut ropes (suspension bridge) that is why the bridge is swinging when you walk in it, and for this reason people call it “Swinging bridge”.

Shaki waterfall, the biggest waterfall (18 m) of Small Caucasus mountains is situated in 6 km distance from Sisian town.

Among the cultural and historical monuments of the marz most famous are the group of monuments of „Zorac qarer”, the castles of Baghaberd, Halidzor, Vorotnaberd, the monasteries of Tatev, Vorotna, Bgheni, the monastic complexes of Vahanavank and Ericavank, the mausoleum monument of Aghitu, the mausoleum hill of Sisian since

նեոլիթի ժամանակաշրջանի դամբարանաբլուրը, Մեղրի քաղաքի փոքր թաղի եկեղեցին և քաղաքի պաշտպանական նշանակության աշտարակները:

Միսիան քաղաքից 3.2 կմ դեպի հյուսիս գտնվում է «Ձորաց քարեր» հուշարձանախումբը, որը հայտնի է նաև Քարահունջ անունով: Այն մեգալիթյան դարաշրջանի (Ք.ա. II հազարամյակ) ծնունդ է: «Ձորաց քարեր»-ը հանդիսանում են աշխարհում հայտնի հնագույն մեգալիթիկ համալիրներից և աստղադիտարաններից մեկը, հնդեվրոպական քաղաքակրթության քարեդարան-վկայարան, որի գաղտնիքները դեռևս բացահայտված չեն գիտության կողմից: «Ձորաց քարեր»-ը հաճախ անվանում են «հայկական Սթոունհենջ»՝ նկատի ունենալով, որ ուսումնասիրողների կարծիքով այստեղ ևս առկա է մեգալիթիկ աստղադիտարան:

ՀՀ Սյունիքի մարզը, գրավելով ռազմավարական և աշխարհաքաղաքական նշանակության կարևոր դիրք, ունենալով բնահումքային հարուստ պաշարներ, արտադրական մեծ ներուժ և հանդիսանալով հանրապետության ամենախոշոր վարչական ու տնտեսական մարզերից մեկը, միաժամանակ մնում է համեմատաբար քիչ բնակեցված և տնտեսապես թույլ յուրացված, ինչը մասամբ պայմանավորված է մայրաքաղաքից ունեցած մեծ հեռավորությամբ և տրանսպորտային հաղորդակցության այլընտրանքային միջոցների բացակայությամբ:

Օգտակար հանածոներով ամենահարուստ մարզն է: Դրանցից կարևորագույններն են՝ գունավոր (պղինձ, մոլիբդեն, ցինկ և այլ գունավոր) և թանկարժեք (ոսկի, արծաթ) մետաղների հանքաքարերը, ինչպես նաև ոչ մետաղային օգտակար հանածոների մի ամբողջ շարք (շինարարական և երեսապատման քարեր, բազալտային հումք, կրաքարի և այրվող թերթաքարերի, մարմարի, գրանիտի, պերլիտի և դիատոմիտների պաշարներ):

Մարզի տնտեսության ընդհանուր ծավալում գերակշռող արդյունաբերության և գյուղատնտեսության ճյուղերն են:

2017թ.-ին մարզի տնտեսության հիմնական հատվածների տեսակարար կշիռները ՀՀ համապատասխան ճյուղերի ընդհանուր ծավալում կազմել են.

- ✓ արդյունաբերություն՝ 16.5%,
- ✓ գյուղատնտեսություն՝ 6.9%,
- ✓ շինարարություն՝ 4.5%,
- ✓ մանրածախ առևտուր՝ 1.5%,
- ✓ ծառայություններ՝ 2.4%:

Մարզի արդյունաբերության հիմնական ճյուղը հանքարդյունաբերությունն է և էլեկտրաէներգիայի արտադրությունը: Մարզում արտադրվող էլեկտրաէներգիայի գերակշիռ մասը բաժին է ընկնում Որոտանի ՀԷԿ-ի կասկադին:

Գյուղատնտեսությունը հիմնականում մասնագիտացած է բուսաբուծության (մասնավորապես՝ հացահատիկային մշակաբույսերի և կարտոֆիլի արտադրություն) և անասնաբուծության (մասնավորապես՝ խոշոր և մանր եղջերավոր անասունների բուծում) մեջ:

Բեռնաառևտրափոխադրումները մարզում իրականացվում են ավտոմոբիլային և էլեկտրատրանսպորտով (ճոպանուղի):

Մարզի տարածքով է անցնում Հայաստանն Իրանի Իսլամական Հանրապետության հետ կապող ավտո-

the neolit era, the little church of Meghri and the efenfive towers of the city.

„Zorac qarer” group of monuments is situated 3.2 km north from Sisian city. It is also called Qarahundj and it’s a creation of megalitic era (BC II millennium). „Zorac qarer” is one of the famous ancient megalitic complexes and observatories, it is a stone-aged cestificate of Indo-European civilization, whose mysteries aren’t revealed by the science yet. „Zorac qarer” is often called „Armenian Stonehenge” considering that there is a megalitic obseravatory there in researcher’s opinion.

RA Syunik marz occupying strategic and geographic-political important position, having rich resources of natural raw materials, industrial big capacity and being one of the biggest administrative and economic regions of the republic, at the same time is remained as a one of not enough inhabited and economically developed marzes, which is connected with a big distance from the capital and lack of alternative modes of transport communication.

It is the richest marz of the republic with useful minerals. The most important of them are non-ferrous metals (copper, molybdenum, zinc and others non-ferrous) and precious metals (gold, silver) and also non-metal useful minerals (construction and decorative stones, basalt raw materials, limestone and burnt shale marble and granite resources).

The most developed branches of economy are industry and agriculture.

In 2017 the share of economy main branches of RA Syunik marz in total volume of correspondent branches of the republic comprised

- ✓ industry 16.5%,
- ✓ agriculture 6.9%,
- ✓ construction 4.5%,
- ✓ retail trade 1.5%,
- ✓ services 2.4%.

The main branches of marz industry are mining industry and production of electric energy. The prevailing part of electrical energy produced in the marz belongs to Vorotan hydro-electric station cascade.

The agriculture of the marz is mainly specialized in plant growing (especially grains and potato growing) and livestock breeding (especially breeding of large and small cattle).

Freight and passenger transportations in the marz are implemented by road, railway and electric transports (ropeway).

Armenia-Iran motor-road passes through the marz, which has a great importance for the marz economy development.

մայրուղին, որն էական դեր ունի մարզի տնտեսության զարգացման գործում: 2008թ. շահագործման է հանձնվել «Կապան-Օավ-Մեղրի» ռազմավարական նշանակություն ունեցող ավտոմայրուղին, որը, որպես այլընտրանք «Կապան-Քաջարան-Մեղրի» միջպետական ճանապարհին՝ տեխնիկական ցուցանիշներով գերազանցում է վերջինիս:

Մարզով են անցնում Արցախը Հայաստանին կապող կարևոր ավտոմայրուղին և Իրանի Իսլամական Հանրապետությունը ցամաքային անմիջական կապով Հայաստանին կապող միակ ճանապարհը:

Կապան քաղաքը (2018թ. տարեսկզբին՝ 42.5 հազ. մարդ) գտնվում է Խուստուփ լեռան ստորոտում (3 201 մ), Երևանից 301 կմ հեռավորության վրա: Տնտեսության առաջատար ճյուղն արդյունաբերությունն է, ընդհանուր ծավալում գերակշռողը հանքարդյունաբերությունն է, որից կարևորագույններն են գունավոր և ազնիվ մետաղների արդյունահանումը: Որոշակի տեսակարար կշիռ ունեն նաև մշակող արդյունաբերությունը (սննդամթերքի, կարի, ոչ հանքային շինանյութերի, այլումինե և մետաղապլաստիկ իրերի, բնափայտի մշակման ու փայտե արտադրատեսակների, կահույքի և սարքավորանքի արտադրության) և էլեկտրաէներգիայի արտադրությունը:

Քաջարան քաղաքը (2018թ. տարեսկզբին՝ 7.0 հազ. մարդ), գտնվում է Երևանից 326 կմ հեռավորության վրա, մարզկենտրոնից՝ 25 կմ: ՀՀ գունավոր մետալուրգիայի կենտրոնն է՝ պղնձի և մոլիբդենի հզոր հումքային բազա հանդիսացող հազվագյուտ հանքավայրի շահագործման հիման վրա:

Տնտեսության հիմնական և առաջատար ճյուղը հանքարդյունաբերությունն է: Քաղաքի տնտեսության մեջ իր բաժինն ունի նաև մշակող արդյունաբերությունը, որում առանձնանում են սննդամթերքի և պատրաստի մետաղե արտադրատեսակների արտադրությունը:

Գորիս քաղաքը (2018թ. տարեսկզբին՝ 20.4 հազ. մարդ), գտնվում է Երևանից 236 կմ հեռավորության վրա, մարզկենտրոնից՝ 65 կմ, տնտեսության հիմնական ճյուղն արդյունաբերությունն է: Հիմնականում զարգացած են էլեկտրաէներգիայի արտադրությունը, սննդամթերքի, մանածագործական արտադրատեսակների, կարի, այլումինե և մետաղապլաստիկ իրերի, բնափայտի մշակման ու փայտե արտադրատեսակների և էլեկտրասարքավորանքի արտադրությունները:

Միսիան քաղաքը (2018թ. տարեսկզբին՝ 14.8 հազ. մարդ), գտնվում է Երևանից 201 կմ հեռավորության վրա, մարզկենտրոնից՝ 110 կմ, տնտեսության ծավալում գերակշռողն էլեկտրաէներգիայի արտադրությունն է, որոշակի տեսակարար կշիռ ունեն նաև այլ ոչ մետաղական հանքային արտադրատեսակների և սննդամթերքի արտադրությունները:

Դաստակերտ քաղաքը (2018թ. տարեսկզբին՝ 0.3 հազ. մարդ), գտնվում է Երևանից 221 կմ հեռավորության վրա, մարզկենտրոնից՝ 130 կմ: Աշխատանքներ են տարվում պղնձի և մոլիբդենի հանքերը վերագործարկելու համար:

Մեղրի քաղաքը (2018թ. տարեսկզբին՝ 4.5 հազ. մարդ), գտնվում է Երևանից 376 կմ հեռավորության վրա, մարզկենտրոնից՝ 75 կմ, տնտեսության ընդհանուր ծավալում գերակշռողը մշակող արդյունաբերությունն է: Որոշակի տեսակարար կշիռ ունեն էլեկտրա-

In 2008 the “Kapan-Tsav-Meghri” motor-road of strategic importance was put into operation, which is alternative for “Kapan-Qajaran-Meghri” interstate road alternative and in technical indicators it surpassed the last one.

The major motor-road which connects RA to Artsakh and the only direct connection way between RA and The Republic of Islamic Iran are passing through the marz.

Kapan town (as of the beginning of 2018 comprised 42.5 ths. person) is situated at the foot of Khustup mountain (3 201 m), is situated in 301 km distance from Yerevan.

The main branches of economy are industry and construction. The leading trend of industry is mining industry, especially non ferrous and noble metals production. The manufacturing industry (production of food cloting, non-metallic construction materials aliuminium and metal plastic products, wood and wood products, furityre and equipment) and electricity production have also the siqnicant share.

Qajaran town (as of the beginning of 2018 comprised 7.0 ths. person), is situated in 326 km distance from Yerevan and in 25 km from the centre of the marz is the centre of the republican non-ferrous metallurgy, based on the exploitation of rare mine that is a powerful mine basis of cooper and molybdenum.

The main branch of economy is mining industry. Construction also has its part in the economy of the town.

The main branch of Ghoris town (as of the beginning of 2018 comprised 20.4 ths. person), it is situated in 236 km distance from Yerevan and 65 km from the centre of the marz economy is industry. Basically, productions of electric energy, food, textile and sewing product, aluminum and metal-plastic product, wood working and electronics are developed.

Sisian town (as of the beginning of 2018 comprised 14.8 ths. person), is situated in 201 km distance from Yerevan and 110 km from the centre of the marz economy is mainly specialized in mining industry, in particular, non metal mineral production and food production, of which food and beverages, textile and sewing produce productions.

Dastakert town (as of the beginning of 2018 comprised 0.3 ths. Person) is situated in 221 km distance from Yerevan and 130 km from the centre of the marz.

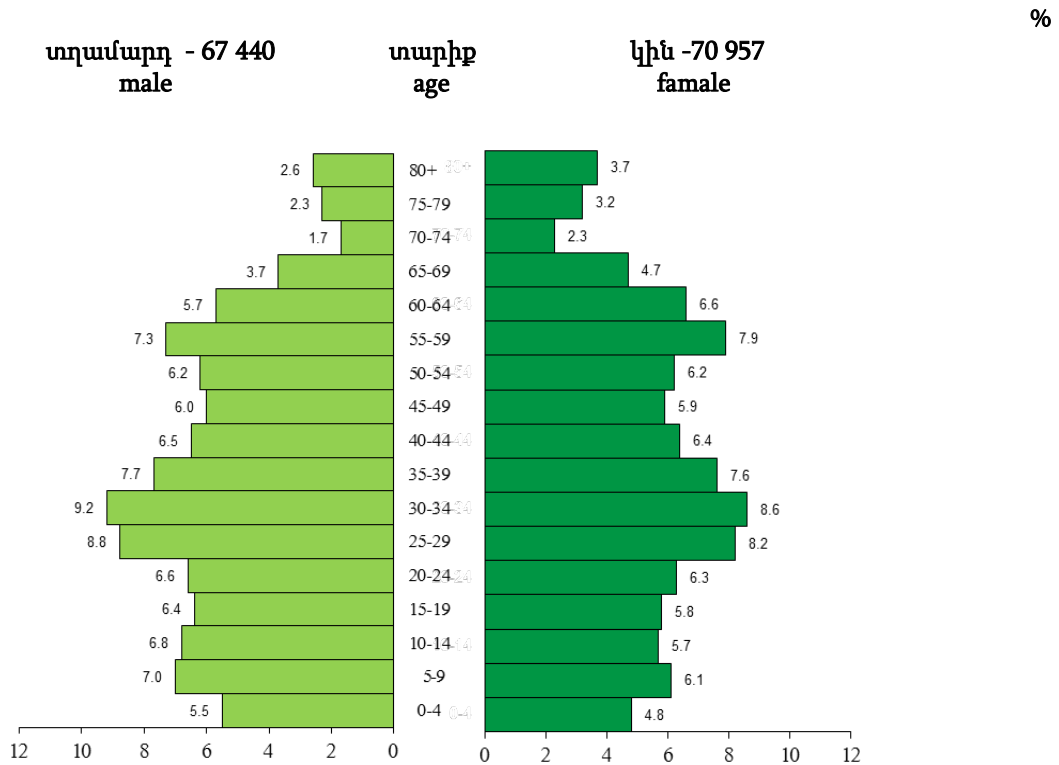
The prevailing trend of Meghri town (as of the beginning of 2018 comprised 4.5 ths. person), is situated in 376 km distance from Yerevan and 75 km from the centre of the marz economy is manufacturing. Electric energy, fruit tin and beverages productions have certain share.

էներգիայի և մրգերի պահածոների ու հյութերի արտադրությունը:

Ագարակ քաղաքը (2018թ. տարեսկզբին՝ 4.3 հազ. մարդ), գտնվում է Երևանից 388 կմ հեռավորության վրա, մարզկենտրոնից՝ 87 կմ, տնտեսության առաջատար ոլորտը հանքարդյունաբերությունն է, որից կարևորագույնը գունավոր մետաղների արդյունահանումն է: Քաղաքի տնտեսության զարգացումը կապված է պղնձամոլիբդենային արտադրության հետ: Ագարակում են գտնվում Հայաստան-Իրան սահմանային և մաքսակետերը:

The main branch of economy of Agarak town (as of the beginning of 2018 comprised 4.3 ths. person), is situated in 388 km distance from Yerevan and 87 km from the centre of the marz is mining industry, the main important of which is non ferrous metal production. The town economy development is connected to cooper and molybdenum production. Armenia-Iran border post, customs-house and cross-border market are situated in Agarak.

**ՀՀ ՍՅՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԶԻ ՄՇՏԱԿԱՆ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՍԵՌԱՏԱՐԻՔԱՅԻՆ ԲՈՒՐԳԸ,
2018թ. հունվարի 1-ի դրությամբ
AGE AND SEX PYRAMID OF RA SYUNIK MARZ DE JURE POPULATION
2018 as of January 1**

ՄԱՆՐԱԾԱԽ ԱՌԵՎՏՐԻ ՕԲՅԵԿՏՆԵՐ
RETAIL TRADE UNITS

	Քանակը Number					
	2013	2014	2015	2016	2016	
Մանրածախ առևտրի օբյեկտներ, ընդամենը	398	399	415	429	407	Retail trade units, total
<i>այդ թվում՝</i>						<i>of which:</i>
խանութներ	183	201	226	263	265	shops
կրպակներ	168	151	135	112	84	kiosks
գյուղատնտեսական արտադրանքի շուկաներ	-	-	-	-	-	markets of agricultural produce
սպառողական ապրանքների շուկաներ	8	7	7	5	4	markets of consumer goods
առևտրի այլ օբյեկտներ	39	40	47	49	54	other trade units

ԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
EDUCATIONAL INSTITUTIONS

	Քանակը Number					
	2013	2014	2015	2016	2017	
Պետական նախադպրոցական	52	51	53	55	59	State pre-school
Պետական հանրակրթական	121	121	121	118	118	State general educational
Երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոցներ, մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոններ	17	18	18	18	18	Musical, art schools, creative centers for children
Պետական նախնական մասնագիտական (արհեստագործական) ուսումնական ¹	4	4	4	4	5	State preliminary vocational educational ¹
Պետական միջին մասնագիտական ուսումնական	7	7	7	7	7	State middle vocational educational
Պետական բարձրագույն ուսումնական	1	1	1	1	1	State higher educational
Պետական բարձրագույն ուսումնական հաստատության մասնաճյուղ	2	2	2	2	2	Branch of state higher educational
Ոչ պետական բարձրագույն ուսումնական	1	1	1	1	1	Non-state higher educational

ՔԱՂԱՔՆԵՐ
TOWNS/CITIES

Անվանումը	Name	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2018թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ՝ Number of de jure population as of January 1, 2018, person՝
Կապան	Kapan	42 464
Գորիս	Goris	20 416
Սիսիան	Sisian	14 826
Քաջարան	Qajaran	7 015
Մեղրի	Meghri	4 514
Ագարակ	Agarak	4 239
Դաստակերտ	Dastakert	297

¹ Լերառյալ այն միջին մասնագիտական ուսումնական հաստատությունները, որոնք իրականացնում են նախնական (արհեստագործական) ծրագիր:

Including those middle vocational educational institutions, which implement preliminary vocational program.

ԳՅՈՒՂԵՐ
VILLAGES

	Անվանումը	Name	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2018թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ* Number of de jure population as of January 1, 2018, person**
Կապանի տարածաշրջան Kapan district			
1.	Ագարակ	Agarak	165
2.	Աղվանի	Aghvani	67
3.	Աճանան	Atchanan	162
4.	Անդոկավան	Andokavan	93
5.	Անտառաշատ	Antarashat	99
6.	Առաջաձոր	Arajadzor	132
7.	Արծվանիկ	Artsvanik	503
8.	Բարիկավան	Barikavan	217
9.	Գեղանուշ	Geghanush	227
10.	Գոմարան	Gomaran	45
11.	Գեղի	Geghi	118
12.	Գեղավանք	Geghavanq	3
13.	Կարդ	Kard	-
14.	Կիցք	Kitsq	-
15.	Վերին Գեղավանք	Verin Geghavanq	-
16.	Քարուտ	Qarut	-
17.	Դավիթ Բեկ	David Bek	718
18.	Եղեգ	Egheg	73
19.	Եղվարդ	Eghvard	240
20.	Լեռնաձոր	Lernadzor	345
21.	Կավճուտ	Kavchut	72
22.	Կաթնառատ	Katnararat	14
23.	Չագիկավան	Dzagikavan	56
24.	Ներքին Գիրաթաղ	Nerqin Giratagh	-
25.	Վերին Գիրաթաղ	Verin Giratagh	-
26.	Խդրանց	Khdrants	64
27.	Ծավ	Tsav	295
28.	Շիշկերտ	Shishkert	44
29.	Կաղնուտ	Kaghnut	96
30.	Չորաստան	Dzorastan	65
31.	Ճակատեն	Chakaten	141
32.	Ներքին Խոտանան	Nerqin Khotanan	63
33.	Ներքին Հանդ	Nerqin Hand	86
34.	Նորաշենիկ	Norashenik	102
35.	Նոր Աստղաբերդ	Nor Astghaberd	32
36.	Աջաբաջ	Ajabaj	10
37.	Գետիշեն	Getishen	48
38.	Ոչեթի	Vocheti	-
39.	Շիկահող	Shikahogh	152
40.	Շրվենանց	Shrvenantz	62
41.	Չափնի	Chapni	70
42.	Սյունիք	Syunik	725
43.	Բարգուշատ	Bargushat	51
44.	Դիցմայրի	Ditsmayri	72
45.	Խորձոր	Khordzor	15
46.	Սզնակ	Sznak	126

	Անվանումը	Name	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2018թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ* Number of de jure population as of January 1, 2018, person**
47.	Սրաշեն	Srashen	82
48.	Սևաքար	Sevaqar	86
49.	Վանեք	Vanek	45
50.	Վարդավանք	Vardavanq	93
51.	Վերին Խոտանան	Verin Khotanan	210
52.	Տանձավեր	Tandzaver	137
53.	Տավրոս	Tavrus	93
54.	Ուժանիս	Ujanis	82
55.	Փուխրուտ		15
56.	Քաջարան	Qajaran	200
57.	Օխտար	Okhtar	67
Գորիսի տարածաշրջան Goris district			
1.	Ակներ	Akner	1 115
2.	Արավուս	Aravus	169
3.	Բարձրավան	Bardzravan	99
4.	Խնածախ	Khntsakh	806
5.	Խնձորեսկ	Khndzoresk	1 950
6.	Խոզնավար	Khoznavar	362
7.	Խոտ	Khot	905
8.	Կոռնիձոր	Kornidzor	1 045
9.	Հալիձոր	Halidzor	600
10.	Հարթաշեն	Hartashen	669
11.	Հարժիս	Harjis	749
12.	Ներքին Խնձորեսկ	Nerqin Khndzoresk	260
13.	Շինուհայր	Shinuhayr	2 548
14.	Շուռնուխ	Shurnukh	145
15.	Աղբուլաղ	Aghbulagh	-
16.	Վանանդ	Vanand	-
17.	Ձորակ(Փայտամշակման գ.կ.)	Dzorak (Village near wood- working factory)	-
18.	Որոտան	Vorotan	281
19.	Սվարանց	Svarants	254
20.	Վաղատուր	Vaghatour	364
21.	Վերիշեն	Verishen	2 109
22.	Տաթև	Tatev	824
23.	Տանձատափ	Tandzatap	93
24.	Տեղ	Tegh	2 270
25.	Քաշունի	Qashuni	14
26.	Քարահունջ	Qarahunj	1 352
27.	Քարաշեն	Qarashen	521
Մեղրու տարածաշրջան Meghri district			
1.	Ալվանք	Alvanq	278
2.	Գուդեմնիս	Gudemnis	30
3.	Լեհվազ	Lehvaz	637
4.	Լիճք	Lichk	141
5.	Կարճևան	Karchevan	234
6.	Կուրիս	Kuris	50
7.	Նոնաձոր	Nrnadsor	120

	Անվանումը	Name	Մշտական բնակչության թվաքանակը 2018թ. հունվարի 1-ի դրությամբ, մարդ* Number of de jure population as of January 1, 2018, person**
8.	Շվանիձոր	Shvanidzor	266
9.	Վահրավար	Vahravar	32
10.	Վարդանիձոր	Vardanidzor	165
11.	Այգեձոր	Aygedzor	-
12.	Թխկուտ	Tkhkut	59
13.	Տաշտուն	Tashtun	116
Միսիանի տարածաշրջան Sisian district			
1.	Ախլաթյան	Akhlatyan	530
2.	Աղիտու	Aghitu	389
3.	Անգեղակոթ	Angeghakot	1 627
4.	Աշոտավան	Ashotavan	608
5.	Արևիս	Arevis	82
6.	Բալաք	Balak	161
7.	Բնունիս	Bnunis	122
8.	Բռնակոթ	Brnakot	1 969
9.	Գետաթաղ	Getatagh	177
10.	Գորայք	Gorayk	478
11.	Դարբաս	Darbas	636
12.	Շամբ	Shamb	427
13.	Թանահատ	Tanahat	20
14.	Թասիկ	Tasik	284
15.	Իշխանասար	Ishkhanasar	188
16.	Լձեն	Ltsen	91
17.	Լոր	Lor	312
18.	Ծղուկ	Tsghuk	334
19.	Հացավան	Hatsavan	241
20.	Մուցք	Mutsk	303
21.	Նժդեհ	Njdeh	116
22.	Ցղունի	Tsghuni	52
23.	Նորավան	Noravan	407
24.	Շաղատ	Shaghat	981
25.	Շաքի	Shaki	1 268
26.	Շենաթաղ	Shenatagh	329
27.	Որոտան	Vorotan	297
28.	Սալվարդ	Salvard	213
29.	Սառնակունք	Sarnakunk	491
30.	Սպանդարյան	Spandaryan	437
31.	Վաղատին	Vaghatin	614
32.	Տոլորս	Tolors	416
33.	Տորունիք	Torunik	124
34.	Ույծ	Uyts	527

* ՀՀ քաղաքների բնակչության թվաքանակը ներկայացված է ՀՀ 2011թ. մարդահամարի հիմքով վարվող բնակչության ընթացիկ հաշվառմամբ:

Population of city/towns of RA are presented according to the current population statistics based on RA 2011 population Census.

** ՀՀ մարզերի գյուղերի այս տվյալների սկզբնաղբյուրը՝ համայնքների կողմից տարեկան կտրվածքով ներկայացվող «Գյուղական բնակչության սեռատարիքային կազմը» պետական վիճակագրական հաշվետվություններն են: Այդ սկզբնաղբյուրներով ՀՀ 955 գյուղական բնակավայրերի մշտական բնակչության թվաքանակների հանրագումարը՝ ամբողջությամբ և ըստ մարզերի, ունի որոշակի շեղում բնակչության ընթացիկ հաշվառման համանուն տվյալներից, որոնք խարսխված են ՀՀ արդարադատության նախարարության և ՀՀ ոստիկանության վարչական ռեգիստրների տվյալների վրա (շեղումը՝ 01.01.2018թ.-ի դրությամբ ՀՀ մասշտաբով՝ կազմել է +12.2%): Շեղումը հիմնականում պայմանավորված է գյուղերի միջև խնդր առարկա տեղեկատվության փոխանակման, համադրման և անվանական տվյալների մակարդակով ստուգաճշտման համակարգի բացակայությամբ:

The sources of these data on RA villages are State statistical annual reporting forms «Age and Sex composition of rural population» provided by the communities. According to this source the total resident population of RA 955 villages, as a whole and by marzes (regions), have some deviation from the same data of current statistics of population, which are based on the administrative registers of RA Ministry of Justice and RA Police (as of 01.01.2018 the deviation comprised +12.2% for the Republic). The deviation is mainly stipulated by the absence of data exchange, comparison and check system on individual level of the given information between villages.

**ՀՀ ՍՅՈՒՆԻՔԻ ՄԱՐԶԻ ՊԱՅՄԱՆԱԿԱՆ 10 000 ԲՆԱԿԻՉ ՈՒՆԵՑՈՂ ՀԱՄԱՅՆՔԻ
ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՄԻ ՇԱՐՔ ԲՆՈՒԹԱԳՐԻՉՆԵՐ, 2017թ.
SOME SOCIAL INDICATORS OF DISTRICT COMMUNITY WITH 10 000
POPULATION IN RA SYUNIK MARZ, 2017**

	Ընդամենը Total	նրանցից՝ including:		
		կանայք ¹ women ¹	տղամարդիկ ¹ men ¹	
Բնակչությունը, մարդ	10 000	5 122	4 878	Population, person
Ծնվածներ, մարդ	97	47	50	Births, person
Մահացածներ, մարդ	93	43	50	Deaths, person
Ամուսնություններ	46	X	X	Marriages
Ամուսնալուծություններ	12	X	X	Divorces
Մեկ բնակչի ապահովվածությունն ընդհանուր բնակմակերեսով, քառ.մ	31.5	X	X	Total area of housing stock provided per inhabitant, square metre
Կրթության ոլորտ, հաճախումը կրթօջախներ, մարդ՝				Education sphere, attendance to educational institutions, person
նախադպրոցական	319	154	165	pre-school
հանրակրթական	1 186	574	612	general schools
երաժշտական, արվեստի, գեղարվեստի դպրոցներ, մանկապատանեկան ստեղծագործական կենտրոններ	190	125	65	musical, art schools, creative centers for children
նախնական մասնագիտական (արհեստագործական)	33	9	24	preliminary vocational
միջին մասնագիտական	79	40	39	middle vocational
բարձրագույն մասնագիտական	137	72	65	higher vocational
Առողջապահության ոլորտ՝				Public health sphere
հաճախել են պոլիկլինիկա տարվա ընթացքում (հաճախումների քանակը)	36 656	...	...	annual attendance to polyclinic during the year (number of attendances)
Մարզիկներ, մարդ	129	19	110	Athletes, person
Զբաղվածներ, մարդ	3 580	1 465	2 115	Employed, person
նրանցից՝ գիտական հիմնարկներում	-	-	-	including - in Science establishments
նրանցից՝ գիտության դոկտոր	-	-	-	including - doctors of Science
գիտության թեկնածուներ	-	-	-	candidates of Science
ուսուցիչներ	158	130	28	teachers
բժիշկներ	19	...	...	physicians
միջին բուժանձնակազմ	54	...	...	paramedical personnel
Գործազուրկներ, մարդ	396	189	207	Unemployed, person
Սոցիալական ապահովության ոլորտ				Social insurance sphere
ընդամենը կենսաթոշակառուներ, տարեվերջի դրությամբ, մարդ	1 631	957	674	total pensioners/ as of the end of the year/ person
աղքատության ընտանեկան նպաստ և միանվագ դրամական օգնություն ստացող ընտանիքներ	250	X	X	families that get poverty family benefit and one-time benefit
Հաճախումների քանակը տարվա ընթացքում				Annual attendance during the year
գրադարան	22 672	...	...	library
թատրոն	1 081	...	...	theatre
համերգ	-	-	-	concert
թանգարան	613	...	...	museum
Իրավական ոլորտ				Law sphere
հանցագործության դեպքերի քանակը, տարվա ընթացքում	44	X	X	total crimes, during the year
այդ թվում՝ ոչ մեծ ծանրության	24	X	X	of which - not grave crime
միջին ծանրության	14	X	X	medium crime
ծանր	6	X	X	grave crime
առանձնապես ծանր	0.0	X	X	special grave crime

¹ Ցուցանիշները հաշվարկային են:
The indicators are accountable.